

Małgorzata Polna

ZRÓŻNICOWANIE PROCESU ZALESIEŃ GRUNTÓW ROLNYCH NA OBSZARACH GÓRSKICH POLSKI

DIFFERENCES IN THE AFFORESTATION OF AGRICULTURAL LAND IN THE MOUNTAIN AREAS OF POLAND

Streszczenie

Artykuł zawiera analizę zróżnicowania przestrzennego zalesień gruntów rolnych na obszarach górskich i podgórskich Polski. Oprócz wskazania na zmiany ilościowe i strukturalne w powierzchni nowych upraw leśnych szczególna uwaga zwrócona została na społeczno-ekonomiczne uwarunkowania procesu zalesień gruntów rolnych. Opracowanie dotyczy tych zmian, które są formalnie rejestrowane, co oznacza że nie uwzględniono obszarów objętych sukcesą naturalną. W pracy wykorzystano dane statystyczne zawarte w Banku Danych Regionalnych. Zasadniczo analizą objęto lata 2000–2006, jednak w odniesieniu do gruntów prywatnych wykorzystano dane z okresu 1996–2006. Przedmiotem badań są gminy górskie i podgórskie Karpat i Sudetów.

Badania wykazały, że w analizowanych latach nastąpił spadek powierzchni zalesień gruntów rolnych, co związane było ze zmniejszaniem się areалу nowych upraw leśnych zarówno na gruntach własności państwowej, jak i prywatnej. Zjawisko to wystąpiło zarówno na obszarze karpackim i sudeckim. Proces ten miał niewątpliwie związek z poziomem wsparcia finansowego, co widać szczególnie w przypadku zalesień gruntów prywatnych. Stwierdzono, że możliwości finansowania zalesień w znacznym stopniu wyznaczają tempo ich realizacji. W każdym z badanych regionów procesy przemian miały zbliżony przebieg ale różniły się dynamiką. Różnice regionalne w strukturze wewnętrznej zalesień to wynik odmiennej struktury agrarnej charakteryzującej badane obszary, zaś zróżnicowanie przestrzenne natężenia zalesień to także efekt działania czynników społeczno-gospodarczych.

Słowa kluczowe: obszary górskie, zalesienia, grunty rolne, uprawy leśne, rozkład przestrzenny

Summary

The article analyses spatial differences in the afforestation of agricultural land in the mountain and piedmont areas of Poland. Apart from quantitative and structural changes in the area of new forest plantations, attention was paid to socio-economic determinants of the process of afforestation of agricultural land. The changes considered were those formally registered, which means that areas with a natural succession were not included. The analysis rested on the statistics collected in the Regional Data Bank and basically covered the years 2000-2006, but for private land use was made of the 1996-2006 data. The object of study was mountain and piedmont communes in the Carpathians and Sudeten.

The research showed there to be a drop in the area of afforestation of agricultural land over the study period, which resulted from the diminishing area of new forest plantations on both, state-owned and private land in the two regions. This process was undoubtedly connected with the level of financial support, which was clearly evident especially in the case of private land. It was found that the financing of afforestation was a major factor in the rate of this practice. In each of the regions the changes followed a similar pattern, but differed in dynamics. Differences in the internal structure of afforestation resulted from the different agrarian structures of the regions, while spatial differences in the rate of afforestation was also an effect of socio-economic factors.

Key words: *mountain areas, afforestation, agricultural land, forest plantations, spatial distribution*

WPROWADZENIE

Problematyka zalesień gruntów rolnych w Polsce nabrała szczególnego znaczenia po 1989 r. Wprowadzone w następstwie zmiany warunków ustrojowych i systemu gospodarczego mechanizmy rynkowe okazały się szczególnie trudne dla wsi i rolnictwa, co wynikało ze struktury dotychczasowego rozwoju obszarów wiejskich. Zmiany systemowe w rolnictwie, a także zaniedbania strukturalne i techniczne oraz niska opłacalność produkcji rolnej spowodowały gwałtowny wzrost powierzchni użytków rolnych, na których zaprzestano działalności rolniczej. Ponadto Polska stając się członkiem Unii Europejskiej zobowiązała się do przestrzegania Wspólnej Polityki Rolnej, której jednym z założeń jest ograniczenie produkcji żywności i wyłączenie z użytkowania części gruntów rolnych. Przeobrażenia przestrzenno-strukturalne zachodzące w ostatnich latach nie ominęły także terenów górskich Polski, gdzie dotyczyły przede wszystkim użytków rolnych. M. Kopacz i in. [2007] podają, że na obszarach górskich „w latach 1995–2005 doszło do wyraźnego zmniejszenia areалу gruntów ornych, który aktualnie stanowi co najwyżej kilka procent w ogólnej powierzchni obszarów rolniczych.” Przewidując zmiany w gospodarowaniu przestrzenią rolniczą i uznając potrzebę kompleksowego uregulowania tych problemów zwrócono uwagę na zalesienia gruntów jako ważny element polityki rolnej i środowiskowej. Efektem podjętych działań było przyjęcie przez rząd w 1995 r. Krajowego

Programu Zwiększania Lesistości, który obecnie jest także planem zalesienia kraju członkowskiego w rozumieniu przepisów Unii Europejskiej dotyczących wsparcia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Bowiem zalesianie gruntów rolnych to nie tylko sposób na ich zagospodarowanie, ale także wkład m.in. w rozwiązanie problemów rolnictwa i aktywizację obszarów wiejskich.

Celem opracowania jest analiza procesu zalesień gruntów rolnych na obszarach górskich i podgórskich Polski. W związku z tym przedstawiono zmiany ilościowe i strukturalne w powierzchni zalesień, rozkład przestrzenny ich natężenia oraz zwrócono uwagę na ich uwarunkowania. Do przeprowadzenia analizy wykorzystano dane statystyczne zawarte w Banku Danych Regionalnych udostępnione przez Główny Urząd Statystyczny.

Badaniami objęto górskie oraz podgórskie gminy Sudetów i Karpat. Obszar sudecki wyznaczają granice administracyjne byłych województw jeleńogórskiego i wałbrzyskiego. Natomiast do obszaru karpackiego zaliczono byłe województwa krośnieńskie i nowosądeckie oraz kilkadziesiąt gmin położonych w województwach z nimi sąsiadujących (bielskim, krakowskim i tarnowskim). Analizę procesu zalesień gruntów rolnych przeprowadzono w dwóch przekrojach czasowych. Zalesianie gruntów prywatnych badano w okresie 1996–2006. Natomiast z powodu braku danych statystycznych dotyczących rozmiaru zalesień gruntów państwowych do 1999 r., analizę dla tej własności oraz zalesień ogółem ograniczono do lat 2000–2006.

ZMIANY W POWIERZCHNI I UWARUNKOWANIA PROCESU ZALESIEŃ GRUNTÓW ROLNYCH

Na obszarach górskich i podgórskich Polski w latach 2000–2006 zalesiono 6,97 tys. ha gruntów rolnych (tab. 1). Stanowi to 5,1% ogólnego areалу terenów nowo zalesionych w analizowanym okresie w Polsce. Przeciętny wskaźnik zalesień kształtował się na poziomie 6,2 ha w przeliczeniu na 1000 ha UR i był niższy od analogicznego wskaźnika dla kraju, który wynosił 7,4 ha na 1000 ha UR.

Rozmiar zalesień gruntów rolnych w badanych latach uległ wyraźnemu zmniejszeniu z 1,03 tys. ha w 2000 r. do 0,54 tys. ha w 2006 r. Szczegółowa analiza wielkości powierzchni zalesionych w poszczególnych latach wykazała, że nie był to jednak spadek systematyczny. W pierwszej połowie badanego okresu powierzchnia terenów podlegających zalesieniom była stosunkowo wysoka i wahała się od ponad 1 tys. ha w 2000 r. do 1,5 tys. ha w 2003 r. Przyrost powierzchni zalesień w tym okresie stanowi ponad 71% przyrostu powierzchni leśnej w całym badanym okresie. Natomiast w latach 2004–2006 obserwuje się spadek zainteresowania tą formą zagospodarowania gruntów rolnych, czego odzwierciedleniem jest znaczne zmniejszenie się areálu terenów nowo zalesionych. W 2004 r. wykonano zalesienia na powierzchni 816 ha, co oznacza spadek areálu zalesień o blisko połowę (47%) w stosunku do roku wcześniejszego.

W 2005 r. zalesiono tylko 646 ha gruntów rolnych, czyli powierzchnię ponad dwukrotnie mniejszą niż w 2003 r. Natomiast w 2006 r. przybyło zaledwie 544 ha lasów, tj. ok. trzykrotnie mniej niż trzy lata wcześniej.

Tabela 1. Dynamika powierzchni zalesień gruntów rolnych w latach 2000–2006
Table 1. Dynamics the area of afforestation of agricultural land over the years 2000–2006

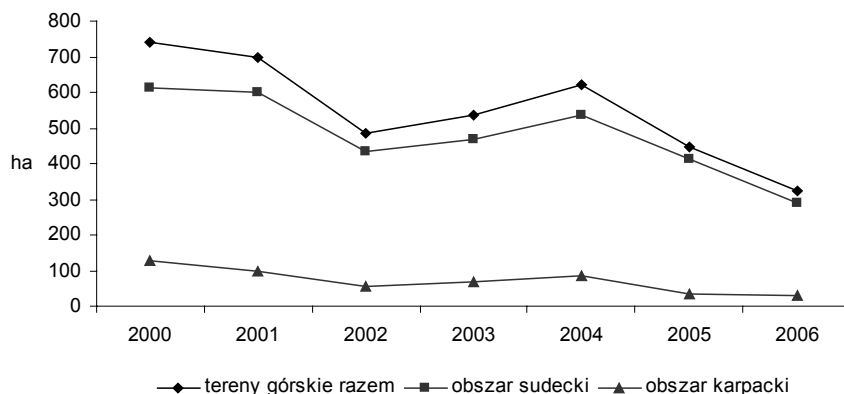
Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Zalesienia ogółem							
Powierzchnia w ha	1033,4	1333,1	1082,8	1514,2	816,4	646,4	544,0
Rok 2000 = 100	100	129,0	104,8	146,5	79,0	62,6	52,6
Rok poprzedni = 100	100	129,0	81,2	139,8	53,9	79,2	84,2
w tym grunty państwowe							
Powierzchnia w ha	735,9	699,8	487,1	536,6	620,4	445,5	322,9
rok 2000=100	100	95,1	66,2	72,9	84,3	60,5	43,9
rok poprzedni=100	100	95,1	69,6	110,2	115,6	71,8	72,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych

Na terenach górskich i podgórskich Polski w latach 2000–2006 zalesienia prowadzone były głównie na gruntach Skarbu Państwa. Na gruntach tej własności zalesiono ponad 3,8 tys. ha terenów rolnych, co stanowi ponad 55% ogólnej powierzchni zalesień. Należy podkreślić, że były to zalesienia wykonane na gruntach będących w zarządzie Lasów Państwowych. W badanych latach przeprowadzono także zalesienia na 3 tys. ha gruntów prywatnych (43% ogólnej powierzchni zalesień). Natomiast zalesienia gruntów rolnych stanowiących własność gminną wykonano zaledwie na areale wynoszącym 118,8 ha, tj. 1,7% ogólnej powierzchni zalesień.

Powierzchnia zalesień gruntów państwowych w latach 2000–2006, mimo iż ulegała pewnym wahaniom, zmniejszyła się o ponad połowę, tzn. z 736 ha do 323 ha (rys. 1). Analiza trendu liniowego wykazała, że średnioroczny spadek powierzchni zalesień wynosił ok. 57,6 ha¹. Jedynym wykonawcą zalesień na gruntach tej własności były Lasy Państwowe, realizujące zalesienia w oparciu o środki publiczne (budżetowe i pozabudżetowe). Zalesieniom podlegały grunty własne Lasów Państwowych, grunty pochodzące z wykupu lub nabyte w drodze darowizn, a przede wszystkim grunty przejmowane od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, pochodzące ze zlikwidowanych gospodarstw rolnych. Oznacza to, że rozmiar prac zalesieniowych jest uzależniony z jednej strony od tempa przekazywania gruntów rolnych przeznaczonych do zalesienia a z drugiej zaś - zależy od przepływu środków finansowych przeznaczonych na ten cel.

¹ Równanie trendu liniowego przyjmuje postać $y = -57,654x + 780,36$.

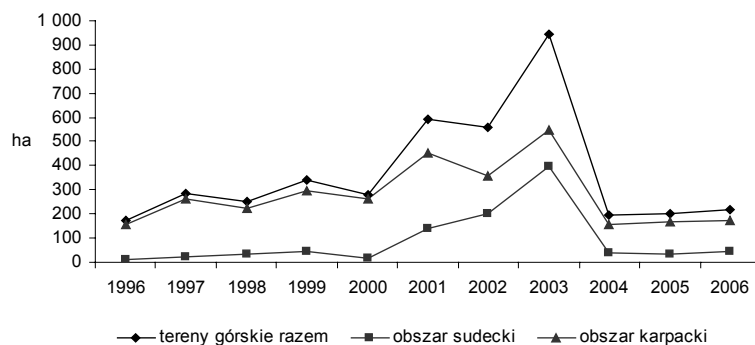
Rysunek 1. Zmiany w powierzchni zalesień państwowych gruntów rolnych w latach 2000–2006

Figure 1. Changes in the area of afforestation of state land over the years 2000–2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych

Zupełnie inaczej przebiegał proces zalesień gruntów rolnych stanowiących własność prywatną. W tym przypadku do 2003 r. obserwowano systematyczny wzrost powierzchni terenów nowo zalesionych. Z funkcji trendu liniowego ($y = 93,104x + 11,171$) wynika, że w latach 1996–2003 powierzchnia zalesień zwiększała się średnio o 93,1 ha rocznie. Natomiast w latach 2004–2006 nastąpił jej drastyczny spadek (rys. 2). W okresie tym zalesiono zaledwie 614 ha gruntów wyłączonych z produkcji rolnej, co odpowiada 1/7 powierzchni terenów zalesionych na gruntach prywatnych w całym analizowanym okresie.

Należy zauważyć, że zalesienia gruntów prywatnych do 2001 r. prowadzone były wyłącznie w oparciu o wybrane przepisy ustawy o lasach z 1991 r. Ustawa ta pozwalała na częściowe lub całkowite pokrycie kosztów zalesień ze środków budżetowych, uzależniając ich przyznanie od przeznaczenia gruntu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego pod zalesienie oraz od możliwości finansowych państwa. Natomiast od 1998 r. źródłem finansowania zalesień jest także fundusz leśny Lasów Państwowych, którego to środki przeznaczane są głównie na zakup sadzonek. Niestety niedoinformowanie właścicieli gospodarstw rolnych w pierwszych latach działania funduszu a także słabe rozpoznanie procedury dotyczącej przyznawania sadzonek były przyczyną niskiego zainteresowania zalesianiem gruntów rolnych. Część gruntów została także prawdopodobnie wykupiona przez osoby nie związane z rolnictwem. Jednorazowy zysk ze sprzedaży stanowił poważne wsparcie budżetu rodzin rolniczych. Natomiast dla kupujących była to lokata kapitału przed wejściem do Unii Europejskiej, która nie podlegała opodatkowaniu.

Rysunek 2. Zmiany w powierzchni zalesień prywatnych gruntów rolnych w latach 1996–2006

Figure 2. Changes in the area of afforestation of private land over the years 1996–2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych

Włączenie zalesień gruntów rolnych do procesu restrukturyzacji i aktywizacji wsi, czego odzwierciedleniem było uchwalenie ustawy z 8 VI 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia przyczyniło się do znaczącego wzrostu powierzchni zalesień na gruntach tej własności w latach 2002–2003. Sprzyjało temu szerokie rozpropagowanie tej ustawy oraz atrakcyjne ekwiwalenty za wyłączenie gruntu z uprawy rolnej i jego zalesienie. W myśl w/w ustawy właściciel gruntu rolnego, który zdecydował się go zalesić i otrzymał na to pozwolenie, nabył prawo do miesięcznego ekwiwalentu stanowiącego rekompensatę za utracone dochody. Utrata mocy obowiązywania w/w ustawy z dniem 14 stycznia 2004 r. nie powoduje pozbawienia właścicieli gruntów rolnych nabytego prawa do wypłaty ekwiwalentów z tytułu zalesienia. Bowiem obowiązek wypłaty ekwiwalentów przyznanych na podstawie wydanych dotychczas decyzji o prowadzeniu upraw leśnych przyjął skarb państwa. Jako przyczyny zaprzestania rolniczego użytkowania gruntów należy wskazać degradację pokrywy glebowej wywołanej opadami atmosferycznymi i ruchami masowymi, gorsze warunki mikroklimatyczne (zacienienie) w bezpośrednim sąsiedztwie lasu [German, Sadowski 2005]. Spośród czynników społeczno-gospodarczych należy wymienić m.in. niedobór siły roboczej spowodowany odchodzeniem młodzieży do zajęć pozarolniczych, który uniemożliwiał użytkowanie rolnicze całego posiadanej arealu, zatrudnianie się właścicieli gospodarstw rolnych poza rolnictwem, niskie ceny skupu płodów rolnych w porównaniu z kosztami produkcji, co powodowało nieopłacalność produkcji.

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej nastąpiła radykalna zmiana systemu wspierania zalesień gruntów prywatnych. W latach 2004–2006 zalesianie

gruntów rolnych współfinansowane było ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej w ramach „Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich dla Polski na lata 2004–2006”. Założeniem działania było wsparcie zalesiania gruntów użytkowanych rolniczo, jak również zapewnienie odpowiedniej pielęgnacji nowych nasadzeń we wczesnych etapach ich rozwoju. Mimo korzystniejszego wsparcia finansowego zalesień prywatnych gruntów rolnych niż w latach wcześniejszych powierzchnia nowych upraw leśnych wyraźnie zmniejszyła się. Złożyło się na to kilka przyczyn. Zalesienie gruntów w ramach PROW mogło być wykonane wyłącznie na gruntach użytkowanych jako grunty orne, trwałe użytki zielone, sady lub plantacje owocowe. Grunty te musiały być w stałym użytkowaniu rolniczym, co oznacza, że działanie nie obejmowało gruntów odłogowanych. Ponadto pomoc finansowa nie była udzielana producentom rolnym korzystającym ze wsparcia w postaci renty strukturalnej, a także pobierającym dopłaty z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach (ONW). Można domniemywać, że różne formy wsparcia produkcji rolnej po wejściu Polski do Unii Europejskiej stały się dla rolników atrakcyjniejsze niż korzyści jakie uzyskaliby po zalesieniu gruntów rolnych [por. German, Sadowski 2005]. Z badań Kołodziejczak [2005] wynika, że ogólna powierzchnia gospodarstw rolnych funkcjonujących na terenach górskich o niekorzystnych warunkach produkcji rolnej wynosi 672 tys. ha. Są to tereny, gdzie produkcja rolna jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki klimatyczne i fizjograficzne. Strefa ONW obejmowała 196 gmin górskich i podgórszych, w tym ok. ¼ ich ogólnej liczby została zaliczona do II strefy górskiej. [zob. Kołodziejczak 2005, rys. 22, s. 443].

PRZESTRZENNE ROZMIESZCZENIE ZALESIEŃ

Przeprowadzone badania wykazały, że w latach 2000–2006 przeważały zalesienia w regionie sudeckim. Ich powierzchnia wynosiła 4283 ha i była o ponad 1/3 wyższa od tej, na której przeprowadzono zalesienia na obszarze karpackim. Równocześnie obserwuje się zróżnicowanie w strukturze wewnętrznej zalesień. Na obszarze sudeckim zalesianiu podlegają przede wszystkim grunty Skarbu Państwa, natomiast na terenie gmin karpackich dominują zalesienia prowadzone na gruntach prywatnych.

Zmiany w powierzchni zalesień gruntów rolnych, które dokonały się w badanych latach na objętych analizą obszarach górskich były podobne. Zarówno na obszarze karpackim jak i sudeckim zmniejszyła się ich powierzchnia, a tym samym zmalało natężenie zalesień. W ślad za zmianami ilościowymi nastąpiły też przekształcenia w strukturze wewnętrznej zalesień. W każdym z badanych regionów procesy przemian miały zbliżony przebieg, ale różniły się dynamiką. Podobny był też przebieg lecz inna dynamika tych procesów w porównaniu ze zmianami ogólnokrajowymi. Podobnie jak w skali całego kraju,

zarówno w gminach karpackich, jak i sudeckich spadek powierzchni zalesień miał niewątpliwie miejsce na gruntach Skarbu Państwa, zaś w przypadku gruntów prywatnych nastąpił po 2003 r. (rys. 1, 2).

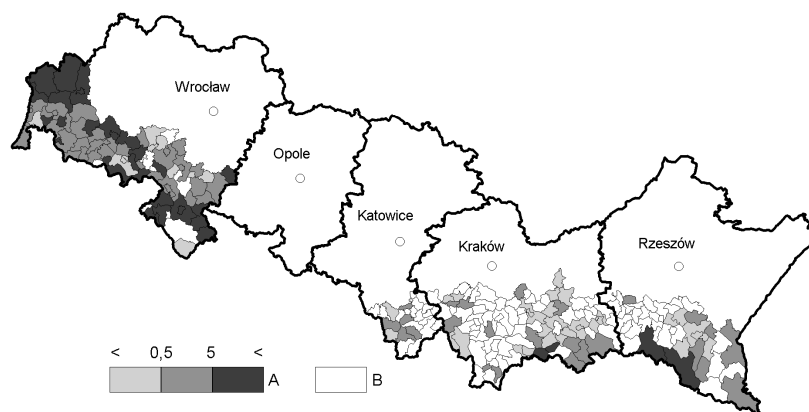
Szczegółowa analiza rozmieszczenia nowych upraw leśnych według własności gruntów wykazała, że w latach 2000–2006 grunty Skarbu Państwa zalesiano przede wszystkim na obszarze sudeckim. W regionie tym wykonano zalesienia na 3354,8 ha państwowych gruntów rolnych, co stanowi 87,1% całkowitej powierzchni zalesień na gruntach tej własności. Miały one miejsce na terenie ok. 90% jednostek gminnych wchodzących w skład tego obszaru. W ośmiu gminach nie prowadzono zalesień na gruntach Skarbu Państwa. Największą powierzchnię państwowych gruntów rolnych zalesiono w gminach Lubawka – 344 ha, Osiecznica – 338 ha, Bolesławiec – 284 ha i Kłodzko – 245 ha. Łączna powierzchnia zalesień w wymienionych gminach stanowi ok. 36% ogólnego arealu zalesionego na gruntach tej własności w regionie sudeckim.

W regionie karpackim powierzchnia zalesień na gruntach Skarbu Państwa w badanych latach wyniosła 496,4 ha. Zalesienia przeprowadzono w 53 gminach, co stanowi 36% ogólnej ich liczby. W większości z nich powierzchnia nowych upraw leśnych nie przekraczała 5 ha. Pod tym względem wyróżnia się gmina Szczawnica ze 104,3 ha zalesień na gruntach państwowych oraz trzy gminy położone we wschodniej części analizowanego regionu – Dukla – 87,7 ha; Komańcza – 87,1 ha i Ustrzyki Dolne – 50,0 ha. Zalesienia na gruntach Skarbu Państwa w obu analizowanych regionach realizowane były przez Lasy Państwowe.

Natężenie zalesień państwowych gruntów rolnych na obszarach górskich i podgórskich Polski jest nierównomierne (rys. 3). Najwyższe – powyżej 5 ha/1000 ha UR – było charakterystyczne dla 30 jednostek administracyjnych. Występują one głównie w regionie sudeckim, gdzie utworzyły trzy wyraźne skupienia na Pogórzu Izerskim, w Kotlinie Jeleniogórskiej i rejonie Gór Kaczawskich oraz w Kotlinie Kłodzkiej. W dwóch gminach natężenie zalesień przekraczało 50 ha/1000 ha UR (Lubawka – 50,6 ha i Osiecznica – 120,5 ha). Natomiast w regionie karpackim zalesianie państwowych gruntów rolnych cechuje się niskim natężeniem. W wielu gminach spada poniżej 0,5 ha/1000 ha UR, a jedynie w 4 jednostkach administracyjnych, położonych we wschodniej części regionu, wskaźnik ten jest wyższy. Spośród nich na uwagę zasługuje gmina Szczawnica, charakteryzująca się najwyższą wartością analizowanego miernika – 47,4 ha /1000 ha UR (rys. 3).

W latach 1996–2006 na obszarach górskich i podgórskich Polski zalesiono 4055,5 ha gruntów prywatnych, w tym 1052 ha nowych nasadzeń (26%) przybyło w okresie 1996–1999. Niewielkie zainteresowanie właścicieli gruntów rolnych ich zalesieniem spowodowane było przede wszystkim brakiem środków finansowych na pokrycie kosztów zalesień.

Zalesienia na gruntach tej własności przeważały na obszarze karpackim, gdzie zalesiono 3057 ha gruntów rolnych, co stanowi 75% ogólnego areału zalesień w latach 1996–2006. Warto jednak podkreślić, że największą powierzchnię nowych upraw leśnych – 137 ha – odnotowano w gminie Bystrzyca Kłodzka zlokalizowanej w powiecie kłodzkim w regionie sudeckim. Na drugim miejscu pod względem intensywności zmian znajduje się Jabłonka, na terenie której przeprowadzono zalesienia na 128 ha gruntów prywatnych. Na miejscu trzecim plasuje się Grybów z 112,7 ha nowych upraw leśnych na gruntach prywatnych. Kolejne miejsca zajmują gminy Jeleśnia i Łącko, z przyrostem – odpowiednio – 106,2 ha i 102,1 ha prywatnej powierzchni leśnej. Najmniej terenów leśnych przybyło w Buczkowicach, Olszynie i Piwnicznej Zdroju – zaledwie po 0,3 ha oraz w Chorkówce – 0,4 ha. Niewielki areał gruntów rolnych zalesiono także w Wilkowicach – 0,5 ha, Nowym Sączu – 0,6 ha, Jedlinie Zdroju – 0,8 ha i Zakopanem – 0,8 ha. Zalesień na gruntach tej własności nie prowadzono w 21 gminach położonych na obszarze sudeckim (27% ich ogólnej liczby) i w 8 gminach leżących w obrębie obszaru karpackiego (5,4%).

A – Zalesienia na 1000 ha UR (ha) B – zjawisko nie występuje

Rysunek 3. Zalesienia państwowych gruntów rolnych w latach 2000–2006

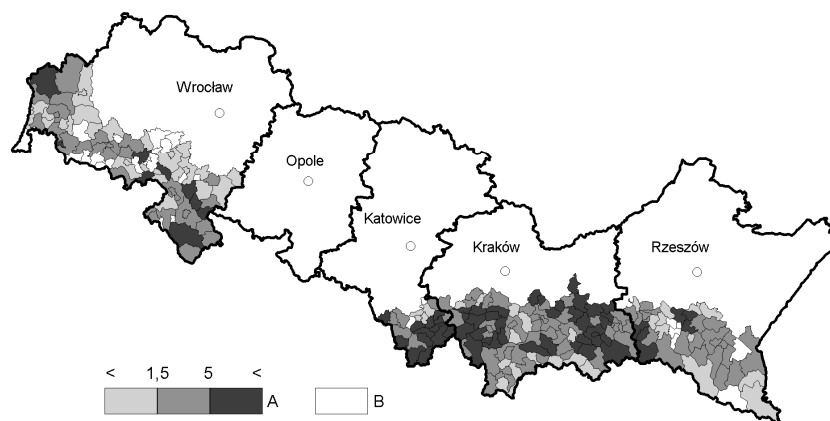
Figure 3. Afforestation of state land over the years 2000–2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych

Intensywność zalesień gruntów rolnych, stanowiących własność prywatną na analizowanym terenie jest znacznie zróżnicowana i waha się od 0,1 ha na 1000 ha UR w gminie Chorkówka do 23,9 ha / 1000 ha UR w gminie Złoty Stok. Wysokie natężenie zalesień jest charakterystyczne również dla gmin Węgliniec (21,5 ha) i Kamionka Wielka (20,9 ha). W regionie sudeckim najwyż-

szym natężeniem zalesień charakteryzują się obszary górskie otaczające Kotlinę Kłodzką i niektóre tereny w Sudetach Zachodnich. Natomiast w regionie karpackim gminy te występują w zwartych skupieniach w zachodniej i wschodniej części Beskidów Zachodnich. Na pozostałym obszarze natężenie zalesień gruntów rolnych było znacznie niższe (rys. 4).

Przyczyny tak dużego zróżnicowania w rozkładzie przestrzennym zalesień są złożone. Pomijając warunki przyrodnicze, które w obu regionach są zbliżone, to w każdym z nich pozostałe przyczyny były różne. W gminach sudeckich zalesianiu podlegały przede wszystkim grunty Skarbu Państwa, a zalesienia realizowane były, jak już wspomniano, przez Lasy Państwowe. Natomiast w regionie karpackim zalesiania stanowią odzwierciedlenie struktury własności gruntów i przemian społeczno-gospodarczych zachodzących na terenach wiejskich, a zwłaszcza bodźców ekonomicznych, tj. dopłat do zalesiania gruntów najniższych klas bonitacyjnych i odłogowanych. Równocześnie należy pamiętać, że przeznaczanie terenów do zalesienia na obszarze gminy określa miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. W przypadku terenów górskich ich rozmiar „jest w dużym stopniu zależny od warunków fizjograficznych” [Korzeniak 2005].

A – Zalesienia na 1000 ha UR (ha) B – zjawisko nie występuje

Rysunek 4. Zalesienia prywatnych gruntów rolnych w latach 1996–2006
Figure 4. Afforestation of private land over the years 1996–2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych

Znaczną przeszkodę w zwiększeniu rozmiaru zalesień, zwłaszcza w niektórych partiach Beskidów położonych w zasięgu administracyjnym woj. śląskiego, stanowią liczne działki rekreacyjne mieszkańców dużych aglomeracji [Szabla 2002]. Istotnym czynnikiem ograniczającym podaż gruntów do zalesień jest przeznaczanie terenów pod rozwój funkcji turystycznych.

Zaobserwowane zróżnicowanie w strukturze wewnętrznej zalesień na obszarach górskich i podgórskich to wynik odmiennej struktury agrarnej charakteryzującej badane obszary przed zmianami ustrojowymi oraz jej przekształceń spowodowanych transformacją gospodarki. Obszar sudecki charakteryzował się wysokim udziałem rolnictwa państwowego i spółdzielczego. Natomiast na obszarze karpackim dominowały silnie rozdrobnione gospodarstwa indywidualne, a rolnictwo uspołecznione występowało sporadycznie i było reprezentowane przez niewielkie jednostki organizacyjne. Jedynie we wschodniej części Beskidu Niskiego oraz w Bieszczadach i ich otulinie udział rolnictwa państwowego był wyższy i sporadycznie występowały gospodarstwa spółdzielcze. Stąd też oba badane obszary różnią się zarówno dynamiką zachodzących przemian, jak i towarzyszącymi im procesami.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza procesu zalesień gruntów rolnych na obszarach górskich Polski prowadzi do następujących wniosków:

1. W latach 2000–2006 nastąpił dwukrotny spadek powierzchni zalesień gruntów rolnych. Proces ten przejawia się zmniejszeniem areалу nowych upraw leśnych na gruntach Skarbu Państwa jak i prywatnych, co obserwowane jest zarówno na obszarze karpackim jak i sudeckim.

2. Zmiany zachodzące w powierzchni zalesień nawiązują do tendencji ogólnokrajowych – podobny jest ich przebieg lecz różna dynamika zmian. Podobnie jak w skali całego kraju, regres powierzchni zalesień dotyczy gruntów państwowych, zaś w przypadku gruntów prywatnych rozpoczął się po 2003 r.

3. W badanym okresie przeważały zalesienia na obszarze sudeckim, a ich powierzchnia była prawie dwukrotnie większa od tej, na której wykonano zalesienia w regionie karpackim. Równocześnie na terenie gmin sudeckich dominują zalesienia wykonane na gruntach państwowych, zaś w na obszarze karpackim zalesianiu podlegają grunty prywatne. Jest to wynik odmiennej struktury agrarnej charakteryzującej analizowane tereny przed zmianami ustrojowymi oraz jej przekształceń spowodowanych transformacją gospodarki.

4. Zarówno rozmieszczenie zalesień gruntów rolnych jak i ich natężenie wykazuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne. Jednocześnie zalesianie gruntów będących własnością prywatną cechuje się niższym natężeniem niż gruntów Skarbu Państwa. Ma to związek ze zmieniającymi się uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi.

5. Brak pewności (minimum z dwuletnim wyprzedzeniem) co do wielkości finansowania zalesień ze środków budżetu państwa znacznie utrudnia prowadzenie prac zalesieniowych. Uniemożliwia bowiem planowanie produkcji odpowiedniej ilości sadzonek do zalesień oraz przygotowanie gleby. Natomiast jednym z problemów związanych z zalesianiem gruntów prywatnych w ramach PROW jest konieczność pokrycia kosztów zalesień przez właściciela gruntów. Jednorazowy ryczałt za poniesione koszty zalesienia wypłacany jest w pierwszym roku po wykonaniu zalesienia.

BIBLIOGRAFIA

- German K., Sadowski P. *Wpływ renaturalizacji środowiska przyrodniczego na zmiany granicy rolno-leśnej w gminie Pcim*. Probl. Zagosp. Ziem Górsk., 51, 2005, s. 71–80.
- Kołodziejczak A. *Rolnictwo Polski przed akcesją do Unii Europejskiej i po niej*. [w:] Głębocki B. (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2005, s. 415–450.
- Kopacz M., Twardy S., Kowalczyk A. *Analiza wskaźników użytkowania w wybranych zlewniach górnego Dunajca w latach 1995–2005 na tle jakości wód powierzchniowych*. Probl. Zagosp. Ziem Górsk., 54, 2007, s. 101–109.
- Korzeniak G. *Rola planowania przestrzennego w kształtowaniu granicy lasów*. Probl. Zagosp. Ziem Górsk., 51, 2005, s. 49–57.
- Raport o stanie lasów w Polsce, 2006.
- Szabla K. *Zadania leśnictwa w ekorozwoju na przykładzie województwa śląskiego* [w:] Grzywacz A. (red.), *Rola leśnictwa w ekorozwoju regionalnym*. Polskie Towarzystwo Leśne. Orzechowo, 2002, s. 77–89.

Dr Małgorzata Polna
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM
ul. Dziegiełowa 27, 61-680 Poznań
e-mail: marten@amu.edu.pl

Recenzent: Prof. dr hab. Władysława Stola